

Arkitektävlingar

Fallstudie: Projektävling
Stockholmsporten

Kristina Forssbeck

Kandidatarbete vid institutionen för stad och land
landskapsarkitektprogrammet, SLU Uppsala, VT 2010

Kandidatarbete vid Sveriges lantbruksuniversitet, NL-fakulteten, institutionen
för stad och land, LA- avdelningen

EX0530 Kandidatarbete i landskapsplanering, 2010, 15hp på
landskapsarkitektprogrammet i Uppsala

© Kristina Forssbeck

Titel: Arkitektävlingar Fallstudie: Projektävling Stockholmsporten

Nyckelord: Arkitektävling, Projektävling Stockholmsporten, tävlingsprogram

Handledare: Tomas Eriksson, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Ulla Myhr, SLU, institutionen för stad och land

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Introduktion

Bakgrund

Stockholm är en växande stad och trafiksystemet behöver utvecklas för att klara det behov som följer med tillväxten. Regeringen beslutade den 3 september 2009 att ge klartecken för byggandet av Förbifart Stockholm som en del i utvecklingen av trafiksystemet (Regeringskansliet 2009-09-15). Förbifarten planeras gå mellan E4/E20 Kungens kurva i söder och E4 Häggvik i norr och till största delen i tunnel under jord (Trafikverket 2010-07-05). Vid trafikplats Hjulsta planeras vägen gå upp ovan mark i en kilometerlång landbro och möta E18. Stockholms stad utlyste tillsammans med Trafikverket en arkitekttävling för utformning av landskapet i anslutning till Trafikplats Hjulsta.

Jag fick möjlighet att delta i arbetet med planering av tävlingen och att ta fram underlagsmaterial och tävlingsprogram till denna. I min uppsats avhandlar jag arbetet med tävlingsarrangemanget och framtagandet av tävlingsprogrammet samt ger en bild av grundläggande frågor kring arkitekttävlingar.

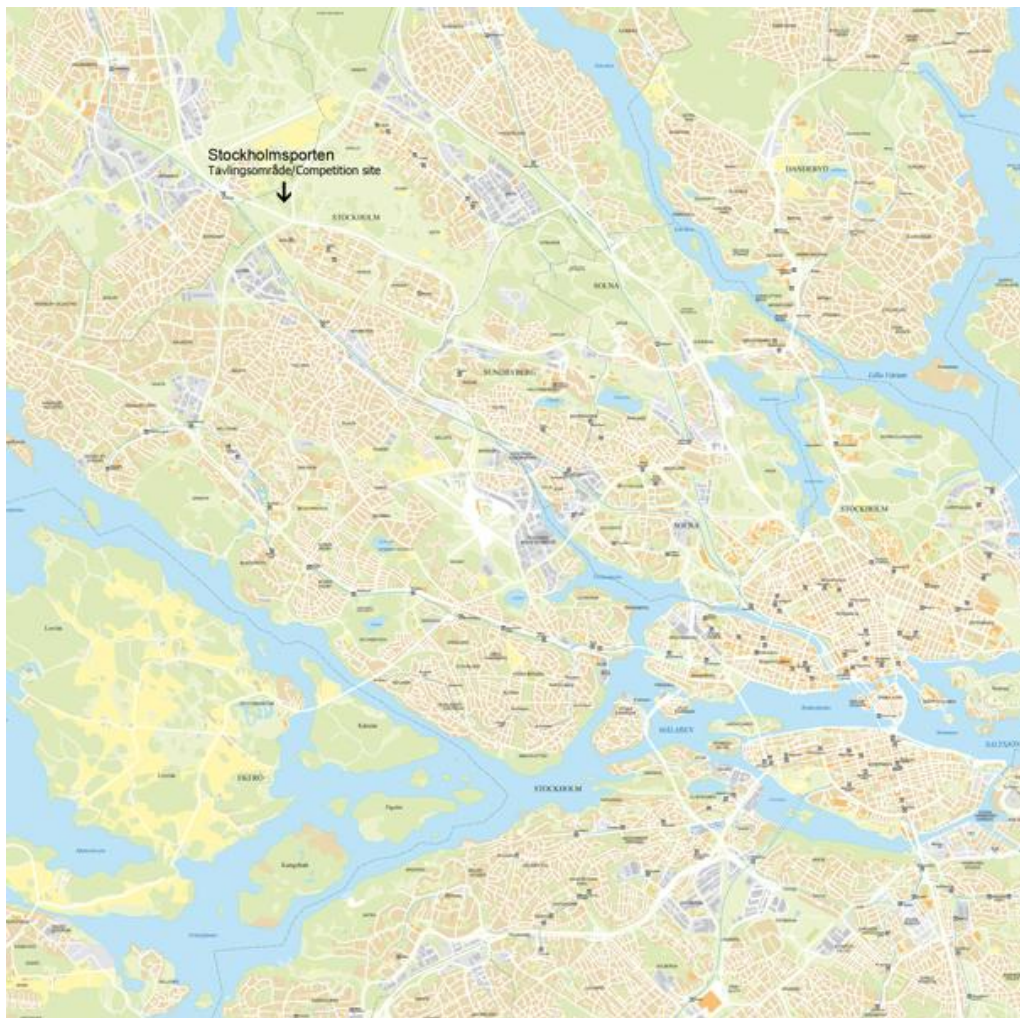

Bild 1. Översiktskarta som redovisar tävlingsområdets lokalisering i Stockholm (Stockholms Stadsbyggnadskontor).

Frågeställning

Inför uppsatsen hade jag två huvudsakliga frågeställningar. Den första var att undersöka arkitekttävlingens former och ta reda på varför arrangerande av arkitekttävlingar är ett alternativ och hur de går till. Den andra handlade om att studera vilka frågor och problem som kan uppstå vid planering av en arkitekttävling samt hur utformningen av ett tävlingsprogram och urval av material till detta går till.

Utöver dessa två huvudsakliga frågeställningar var balansen mellan de begränsningar och friheter som arrangören ger de tävlande och det utrymme för kreativitet de tävlande erhåller i sin uppgiftslösning av stort intresse.

Begreppsförklaring

Arkitekttävling: Enligt Sveriges Arkitekter definieras en arkitekttävling på följande vis: ”En arkitekttävling innebär att flera arkitekter samtidigt arbetar med samma uppgift utifrån samma förutsättningar och i konkurrens om ett utlovat uppdrag och/eller en prissumma” (Sveriges Arkitekter 2009-06-16b, s.5).

LOU: Lagen om offentlig upphandling.

Trafikverket: Den 1 april 2010 bildades Trafikverket. I samband med det avvecklades Vägverket, Banverket och SIKA. Numera inbegriper Trafikverket verksamheten vid tidigare Banverket och Vägverket samt vissa verksamheter vid SIKA, Sjöfartsverket och Transportstyrelsen (Trafikverket 2010-08-06).

Sveriges Arkitekter: På Sveriges Arkitekters hemsida går att läsa att ”Sveriges Arkitekter är intresseorganisation för alla Sveriges arkitekter, inredningsarkitekter, landskapsarkitekter och planeringsarkitekter” (Sveriges Arkitekter 2010-04-20a). Sveriges Arkitekter erbjuder bland annat tävlingservice där information och hjälp med tävlingsprocessens olika delar kan fås.

Avgränsningar

Arbetet avgränsades till att behandla utformningen av en arkitekttävling. Fokus låg på planering samt underlags- och programarbete.

Den geografiska avgränsningen för fallstudien rörde sig om ett område i Stockholm, landskapet kring Trafikplats Hjulsta (nuvarande Hjulstakorset), där den planerade Förbifart Stockholm ska möta E18 Hjulstavägen.

Tidsmässig avgränsning var perioden 25 mars till 30 augusti, med en arbetsmängd motsvarande tio veckors heltidsarbete.

Regelverk och jämförelser med andra tävlingsprogram avgränsades till att röra Sverige.

Studien omfattade tävlingar med en offentlig arrangör/upphandlare.

Metodik

Arbetet delades in i två delar. Dessa delar bestod av en litteraturstudie av hur arkitekttävlingar går till och vanligen utformas och av en fallstudie av planering av en arkitekttävling.

Litteraturstudien av arkitekttävlingar gjordes för att samla fakta och inom ämnet och begränsades till att behandla regelverk, tävlingsformer och grundläggande frågor angående varför arkitekttävlingar hålls och hur de går till. Jag antog att det krävdes en del grundläggande kunskaper inom ämnet för att förstå begreppet arkitekttävling och för att kunna gå vidare och fördjupa mig i ett specifikt fall. Genom litteraturstudien undersökte jag regelverk för arkitekttävlingar. Insikt i regelverket var viktigt dels för att kunna föra en diskussion kring ämnet och dels för att kunna utföra ett korrekt arbete både i denna uppsats och i fallstudien rörande arbetet med planering av en arkitekttävling. Särskilt viktig för faktainhämtandet var skriften *Sveriges Arkitekter informerar om Arkitekttävlingar och Sveriges Arkitekters tävlingservice*, vilken beskriver grunderna för en arkitekttävling.

Under våren och sommaren 2010 gjorde jag en fallstudie där jag deltog i arbetet med arrangemang av arkitekttävlingen *Projekttävling Stockholmsporten* och framtagande av tävlingsprogram till denna. Under studien förde jag varje dag korta anteckningar om vad jag gjorde för att underlätta följandet av processen. En redogörelse av arbetsgruppen finns under resultatredovisningen.

I fallstudien studerades problematik som uppstod vid arbetet med Projekttävling Stockholmsporten för att finna exempel på frågor som var karaktäristiska för processen och som i allmänhet måste betänkas vid planering av arkitekttävlingar. Fallstudien möjliggjorde även studier av utformningen av tävlingsprogrammet, vilket jag antog skulle kunna leda fram till och ligga som grund för den fundering jag hade vid arbetets start om vilka begränsningar respektive friheter tävlingsprogrammet ger de tävlande. Fallstudien utnyttjades för att exemplifiera hur processen med framtagande och planering av en arkitekttävling går till och ge en verklighetsbaserad bild av detta.

Resultat

Resultatet redovisas på samma vis som arbetet varit upplagt, i två delar: en del där arkitekttävlingar beskrivs generellt och en del där fallstudien beskrivs.

Generellt för arkitekttävlingar

Arkitekttävlingar delas in i projekttävlingar respektive idéävlingar. I en projekttävling är målet att få fram ett vinnande förslag där upphovsmannen engageras för fortsatt uppdrag vid genomförande av projektet. I en idéävling är målet att få fram underlag för olika alternativ eller sätta fart på en debatt kring lösningar och fortsatt uppdrag utlovas inte. (Sveriges Arkitekter 2009-06-16b, s. 7).

Syfte med en arkitekttävling

Ur en skrift från Sveriges Arkitekter (2009-06-16b) framgår att en arkitekttävling är ett sätt att välja både koncept och utformning och/eller den arkitekt med den bästa idén eller den som är bäst lämpad för det aktuella projektet. En tävling innebär att beställaren får fler genomarbetade förslag i ett och samma projekt och eftersom alla tävlande arbetar utifrån samma förutsättningar, programmet, går förslagen att jämföra och väga mot varandra för att hitta den bästa lösningen. Med flera inkomna förslag och ofta friare ramar leder tävlingsformen vanligen till oväntade infallsvinklar och lösningar.

Arkitekttävlingar har en massmedial genomslagskraft och skapar ett allmänt intresse för projektet vilket möjliggör publicitet för deltagarna. Detta spår är även Esbjörn Kjell (2007) inne på och menar att medverkan i en arkitekttävling även är ett sätt att delta i debatten angående ett tävlingsobjekt och utveckling i aktuellt område. Vidare anser han att arkitekttävlingar ger möjlighet att utveckla arkitekturen och genom att jämföra sig själv med andra tävlande lära och utbilda sig som arkitekt.

Alla är dock inte positiva till arkitekttävlingar. I en artikel i Arkitekten skriver Märten Backström (2007, s. 44) att med tävlingar följer ”mycken oavlönad tävlingsmöda” och anser denna möda vara förspild. Sveriges Arkitekter bemötte det med att deltagande i arkitekttävlingar sker av fri vilja och att de som väljer att ställa upp måste se fler anledningar till deltagande än just möjligheten att vinna (Nilsson & Nordberg 2007, s. 45).

Genomförandeprocessen för en arkitekttävling

Processen för en arkitekttävling kan se olika ut beroende av tävlingsform. Detta gäller främst det inledande skedet innan själva tävlingen sätter igång. Kortfattat kan en tävlingsprocess se ut så här (Sveriges Arkitekter 2009-06-16b, s. 20):

Inledande skede

Arrangören väljer tävlingsform och tar fram budget och tidsplan.

Vid eventuellt prekvalificeringsförfarande tas material för inbjudan till intresseanmälan fram och prekvalificeringen annonseras.

Tävlingsfunktionär, jurysekreterare och jury utses.

Tävlingsunderlaget, tävlingsprogram med bakgrundsmaterial tas fram. Detta ska godkännas av tävlingens jury. Tävlingsunderlaget kopieras, trycks eller läggs upp i digital form.

Tävlingen annonseras, alternativt bjuds utvalda (exempelvis genom prekvalificering) tävlande in.

Tävlingen inleds med ett startmöte (speciellt vid inbjudna tävlingar).

Tävlingsskede

De tävlande arbetar med uppgiften. Eventuella frågor ställs skriftligt till tävlingsfunktionären som publicerar svaren tillgängliga för samtliga tävlande.

Tävlingsförslagen lämnas in anonyma, försedda med motto och förseglad namnsedel bifogad, senast på angiven dag.

Bedömningskede

Juryen bedömer tävlingsförslagen och utser vinnare och övriga pristagare. Juryen lämnar en rekommendation till arrangören om fortsatt handläggning.

Först efter det att juryns utlåtande undertecknats av samtliga juryledamöter bryts de tävlandes namnsedel och anonymiteten upphör.

Avslutande skede

Resultatet publiceras och dokumenteras.

En prisceremoni och utställning av tävlingsförslagen hålls vanligen.

Avtal om eventuellt fortsatt uppdrag för tävlingens vinnare bör slutas så snart det är möjligt. Vinnaren bearbetar normalt sett sitt förslag efter synpunkter som framkom under bedömningen.

Händelseförlopp efter avslutad tävling

Tävlingsresultatet kan ses som en slags programskiss med lösningen på ett problem. Inkomna förslag tillsammans med juryns bedömning är viktiga underlag för det vidare arbetet. Det vinnande förslaget kan vidareutvecklas och användas i den fortsatta processen i projektet (Sveriges Arkitekter 2009-06-16b, s. 15).

Enligt reglerna är det i första hand tävlingens vinnare som efter eventuell vidare bearbetning bör få uppdraget i anslutning till det aktuella tävlingsförslaget (Tävlingsregler 1998, 18§).

En prissumma eller ett tävlingsarvode ska fastställas och delas ut efter angivelser i programmet. Alla tävlingar har inte som förutsättning att ge vinnaren fortsatt uppdrag utan det kan utlysas enbart en prissumma eller ett tävlingsarvode. Inte sällan har arrangören på förhand svårt att utlova ett kontrakt för fortsatt uppdrag och de tävlande tävlar då om en prissumma och med förhoppning om ett kontrakt.

Efter avslutad tävling ställs alla tävlingsförslagen ut till beskådning för allmänheten (Tävlingsregler 1998, 14§). Ofta leder en arkitektävling till stor debatt både inom arkitektkåren och allmänheten om resultatet och vinnarna.

Gällande idétävlingar skiljer sig händelseförloppet efter avslutad tävling från projekttävlingar eftersom tävlingsarterna har olika syften (Sveriges Arkitekter 2009-06-16b, s. 7).

Skillnader mellan tävling och parallella uppdrag

I skriften *Parallella uppdrag* (Sveriges Arkitekter 2010-03-30c) går att läsa att parallella uppdrag innebär att beställaren samtidigt ger flera arkitektföretag uppdrag i samma projekt. Arkitektföretagen arbetar i öppen dialog med beställaren som därmed följer och påverkar arkitekternas arbete under processen. Den stora skillnaden mellan tävling och parallella uppdrag är att i en tävling tas tävlingsförslag fram utifrån ett program utan dialog med beställaren och under anonymitet.

Parallella uppdrag är inte tillgängligt som upphandlingsform enligt LOU och det är därmed inte tillämbart inom den offentliga sektorn.

Programinnehåll

Tävlingsreglerna (1998, 7§) ger riktlinjer för tävlingsprogrammet. Arrangören måste ta fram ett program inför en arkitektävling där tävlingsuppgiften och tävlingens syfte beskrivs, tävlingsform och omfattning klargörs, utvärderingskriterier redovisas och förutsättningar ges. Programmet ska reglera

rättigheter och skyldigheter för arrangör, jury, tävlande och eventuell medverkande organisation. Programmet ska innehålla så kallade tävlingstekniska bestämmelser där gällande programhandlingar, omfattning och utförande av tävlingshandlingar, inlämningsdatum, prissumma, utställning, vidare bearbetning med mera klargörs. Programmet ska ställa samma krav på varje tävlande och ska godkännas av juryn och i vissa fall även av organisation som företräder de tävlande.

Tävlingsprogrammet måste alltså innehålla vissa formaliteter. Utöver dessa är det upp till arrangören att välja vilken information och vilket material som lämnas om exempelvis platsens förutsättningar, men det ska redovisa relevanta fakta i förhållande till tävlingens syfte och uppgiftens komplexitet.

Programinnehållet kan därmed skilja sig i olika tävlingar eftersom varje tävlingsuppgift är unik, men ett flertal likartade rubriker återkommer i många program.

Juryarbete

Juryns uppgift är att bedöma de inlämnade tävlingsförslagen och utse en vinnare bland dem. Detta görs med utgångspunkt i programmet och de förutsättningar som där framgår (Tävlingsregler 1998, 10§).

Sammansättningen av juryn måste ske i enlighet med LOU. Där går bland annat att utläsa att ledamöterna ska vara oberoende i förhållande till tävlingsdeltagarna och att minst en tredjedel av ledamöterna måste ha kvalifikationer som motsvarar tävlingsdeltagarnas om det i tävlingen ställs krav på särskilda yrkesmässiga kvalifikationer (SFS 2007:1091 2007).

Alla tävlingsförslag ska vara anonyma och presenteras på ett sådant sätt att det inte framgår vem som lämnat tävlingsbidraget (Tävlingsregler 1998, 8§). Bedömningsarbetet ska ske under tystnadsplikt och endast juryns ledamöter, sekreterare och sakkunniga får närvara (Tävlingsregler 1998, 10§).

Juryn ska efter bedömningen lämna ett skriftligt omdöme. Detta ska innehålla ett allmänt omdöme med generella synpunkter på tävlingen samt en individuell bedömning till samtliga tävlande i en inbjuden tävling alternativt till belönade förslag i en allmän tävling. Omdömet ska också innehålla ett beslut om fördelning av prissumma och rekommendation till tävlingsarrangören om hur de bäst går vidare med projektet. Juryn ska rekommendera ett förslag för utförande eller fortsatt bearbetning och kan välja mellan samtliga belönade förslag (Tävlingsregler 1998, 11§).

Regelverk

Vid arbete med arkitekttävlingar är det av stor vikt att vara medveten om regelverket eftersom det styr tävlingens former. Reglerna är till för att ge både beställaren och de tävlande rättigheter och trygghet. Det reglerar bland annat vad som ska framgå i programmet, hur arkitekttävlingar fungerar som upphandlingsform och hur saker ska uttryckas för att vara juridiskt korrekta och få avsedd effekt.

Tävlingsregler för svenska tävlingar inom arkitekternas, ingenjörernas och konstnärernas verksamhetsfält är utarbetade och framtagna år 1998 av företrädare för arrangörer och organisationer som representerar de tävlande. Här finns regler som exempelvis reglerar arrangörens respektive deltagarens roller, tävlingsform, program, bedömning och uppdrag efter tävling.

Arkitektävlingar är en upphandlingsform som då upphandlaren är en offentlig förvaltning regleras av LOU, Lagen för offentlig upphandling (SFS 2007:1091 2007), och behandlas där specifikt i kapitel 14 och i kapitel 15, 23§. I LOU används begreppet projekttävling.

Tävlingsförfarandet ger den upphandlande enheten, tävlingsarrangören, rätten att efter avslutad tävling förhandla med den vinnande arkitekten om fortsatt uppdrag utan en ny upphandlingsprocedur (SFS 2007:1091 2007). Andra upphandlingsformer kräver en ny upphandling för efterföljande skeden. Tävlingsformen möjliggör därmed ett smidigt sätt att genast gå vidare i projektet.

De olika parternas åtaganden, rättigheter och skyldigheter

De olika parternas åtaganden, rättigheter och skyldigheter regleras dels av lagstiftning, i detta fall LOU, de tävlingsregler som är uppsatta samt av tävlingsprogrammet i den specifika tävlingen. Vanligt är att följande textstycke finns uttryckt i tävlingsprogrammen:

”Detta program är upprättat i enlighet med byggsektorns gemensamma ”Tävlingsregler för svenska tävlingar inom arkitekternas, ingenjörernas och konstnärernas verksamhetsfält 1998” och Lagen om offentlig upphandling. Reglerna gäller om inte programmet anger annat” (Stockholms stad, Kyrkogårdsförvaltningen 2009, s. 23).

För arrangören finns en rad åtaganden och skyldigheter för att tävlingen ska fungera korrekt. Dels måste alla steg i det inledande planeringsskedet utföras för att fastställa tävlingens förutsättningar, vilka tydligt måste framgå i programmet. Arrangören förbinder sig till att följa det som anges i programmet. Under tävlingsfasen måste arrangören bistå med besvarande av frågor som inkommer från de tävlande. Arrangören måste se till att inlämnade tävlingsbidrag tas emot och behandlas korrekt och ansvarar för att en jury utses samt att juryarbetet utförs riktigt. Enligt tävlingsreglerna ska arrangören stå för alla kostnader för tävlingens utförande (Tävlingsregler 1998, 9§) och i tävlingens avslutande skede fullborda sina åtaganden om utdelning av prissumma eller tävlingsarvode samt eventuellt om fortsatt uppdrag till vinnaren. I tävlingsreglerna går att utläsa att ”arrangören bör informera och stimulera till debatt rörande tävlingsuppgiften”. Där står också att arrangören är skyldig att ställa ut samtliga förslag för offentlig beskådan i minst åtta dagar (Tävlingsregler 1998, 14§).

De tävlande är skyldiga att följa de regler, inlämningskrav och tävlingsdatum som angivits i programmet. Gör den tävlande avsteg från detta utesluts förslaget (Tävlingsregler 1998, 10§).

De tävlande har upphovsrätt och nyttjanderätt till sina förslag. Genom inlämnande av tävlingsförslag ger förslagsställaren arrangören nyttjanderätten till belönade och arvoderade förslag inom sex månader efter avgjord tävling (Tävlingsregler 1998, 17§). Till belönade och arvoderade förslag äger arrangören den materiella rätten (Tävlingsregler 1998, 16§).

Fallstudie: Projekttävling Stockholmsporten

Fallstudien omfattade planering av arkitektävlingen *Projekttävling Stockholmsporten* och framtagande av tävlingsprogram till denna. Tävlingen behandlade en konstnärligt betonad utformning av landskapet kring Trafikplats

Hjulsta (nuvarande Hjulstakorset), som planeras i samband med byggande av E4 Förbifart Stockholm och ombyggnad av E18 Hjulstavägen. Tävlingsuppgiften behandlade mötet mellan en trafikplats av ovanligt stor skala i ett storskaligt landskap och en helhetsgestaltning var nödvändig.

Bild 2. Fotomontage Trafikplats Hjulsta (Trafikverket).

Tävlingen arrangerades med Stockholms stad som huvudman i samarbete med Trafikverket, vilket stod för största delen av planeringsarbetet och utformning av underlagsmaterialet. Arbetsgruppen bestod av representanter för dessa två aktörer samt Sveriges Arkitekter. Stockholms stad representerades av stadsarkitekten och vice stadsarkitekten från Stadsbyggnadskontoret, chefen för Stockholms konst och Liljevalchs konsthall samt en person från exploateringskontoret. Från Trafikverkets sida deltog en arkitekt samt två landskapsarkitekter, där jag var en av dem. Sveriges Arkitekter företrädde av en person från tävlingservice. Utöver arbetsgruppen fanns kontakt med ett flertal personer som bidrog med kunskap. Vi två landskapsarkitekter från Trafikverket hade i uppgift att samordna planeringsarbetet och utarbeta tävlingsprogrammet. Det material i form av texter och bilder vi arbetade fram presenterades för hela arbetsgruppen för gemensam genomgång.

Kontakten med Sveriges Arkitekters tävlingservice sköttes genom telefon-, e-postkontakt och möten. Vi fick på så vis kontinuerlig rådgivning genom processen, vilket gav en trygghet av att formalia sköttes korrekt.

Tävlingsprogrammet

I tävlingsprogrammet för Projektävling Stockholmsporten presenterades inledningsvis bakgrund och syfte samt tävlingsuppgiften med visioner. De tävlingstekniska bestämmelserna placerades sist i programmet. I tabell 1 redovisas de förutsättningar som valdes att behandlas i Projektävling Stockholmsporten och förklaring av dessa.

Förutsättning	Förklaring
Presentation av Stockholm och Stockholms gröna kilar	Gav en bild av Stockholm, framförallt med tanke på internationella tävlingsdeltagare.
Tävlingsområdet	Geografisk beskrivning av tävlingsområdet.
Landskaps- och stadsbild	Beskrivning av tävlingsområdets relation till större landskapliga och stadsmässiga sammanhang. Tävlingsområdet var en del av Järvakilen i Stockholm och hade kopplingar till flera bebyggda områden.
Kulturvärden	Landskapet i tävlingsområdet präglades till stor del av ett välbevarat kulturlandskap och kulturvärdena bidrog starkt till platsens övriga värden.
Naturvärden	Beskrivning av de naturvärden som fanns i anknytning till tävlingsområdet.
Rekreation och användning	Tävlingsområdet tillhörde ett stort, välanvänt rekreationsområde i Stockholm och platsens rekreativa värden och användning beskrevs.
Tillgänglighet och kommunikation	Beskrivning av möjliga sätt att ta sig till tävlingsområdet på. Befintliga, planerade och önskvärda/bristfälliga kommunikationer togs upp.
Geologi och hydrologi	Gav geologiska och hydrologiska förhållanden på platsen då dessa kunde ha påverkan för markanvändningen.
Geotekniska förhållanden	Tävlingsuppgiften innefattade modulering av landskapet genom pålägg av massor, varvid de geotekniska förhållandena behövde behandlas. De tävlande bedömdes dock inte behöva ha djupare geoteknisk kunskap, utan förutsättningarna angavs utan att vidare gå in på detaljer ur geotekniska undersökningar.
Buller	Beskrivning av områdets bullersituation. Tävlingsområdet var beläget intill flera stora vägar och var därmed starkt bullerpåverkat.
Framtida utveckling i närområdet	Beskrivning av projekt i närområdet med betydelse för utvecklingen inom tävlingsområdet.

Tabell 1. Redovisade förutsättningar i tävlingsprogrammet för Projekttävling Stockholmsporten.

Urval och värdering av tävlingsprogrammets innehåll

Under arbetet med tävlingsprogrammet skedde ständigt en värdering av vad som skulle finnas med i programmet och på vilket sätt det skulle formuleras.

Svårigheten låg i att finna en god balans mellan de begränsningar programmet gav och de friheter det lämnade åt de tävlande. Programmet skulle fungera som en vägledare samtidigt som det skulle ge utrymme för kreativitet och egna idéer.

För ett tävlingsprogramms innehåll fanns vissa riktlinjer och innehållsmässigt var det främst i delen där förutsättningarna presenterades som vi kunde göra ett urval av innehållet, men det skulle vara av relevans för tävlingsuppgiften.

Informationen skulle varken vara för knapphändig eller för omfattande utan

harmoniera med uppgiftens omfattning. Under arbetet med programskrivandet fick vi påminna oss om att sätta en gräns för mängden fakta som lämnades. En allt för hög detaljeringsgrad kunde göra programmet svårläsligt.

Vid urval av de förutsättningar som beskrevs i programmet funderade vi på vilka ämnesområden som var relevanta att redovisa för de tävlande. Valet baserades på en bedömning av vad som utgjorde tävlingsområdets och tävlingsuppgiftens tyngdpunkt genom studier av området och analys av tävlingsuppgiftens innehåll och syfte. Mängden bakgrundsmaterial som var behövligt och detaljeringsgraden i detta var beroende av tävlingens omfattning. Projekttävling Stockholmsporten var menad att vara på en översiktlig nivå där en högre detaljeringsgrad inte erfordrades och vi bedömde därmed att djupare analyser och rapporter var oväsentliga. Viss grad av information bedömdes dock som relevant för möjlighet till fördjupning och lämnades i bilagor. Dessa var tänkta som hjälpmedel för förståelse av platsen som helhet och dess landskapliga samband. Exempel på bilagor som lämnades var diverse kartmaterial, kartering av områdets landskapstyper, fotografier samt internetlänkar till beskrivningar av omkringliggande projekt.

Riktlinjerna för tävlingen och vad arrangören ville uppnå med tävlingsförslagen klargjordes i programmets inledande del där tävlingsuppgiften beskrevs och visioner redovisades. Formuleringen av denna inledande text var mycket viktigt eftersom den la grunden till möjlighet att uppnå önskat resultat med tävlingen. Jag ansåg denna del av programmet som den svåraste men viktigaste att formulera på ett tillfredställande vis då den kunde vara direkt avgörande för hur deltagarna skulle uppfatta tävlingen. Viktigt var att Stockholms stad som huvudman för tävlingen lämnade sina formuleringar i enlighet med yrkanden från de olika fackförvaltningarna Stadsbyggnadskontoret, Exploateringskontoret och Trafikkontorets.

Tävlingsuppgiften formulerades i programmet av arrangören, men det är de tävlande som ska analysera och göra sin bild av uppgiften, vilket speglas i de olika tävlingsförslagen. Den analys som de tävlande gör av programmet möjliggör att arrangören får in tävlingsförslag som skiljer sig åt. För att detta ska kunna ske måste tävlingsuppgiften vara beskriven på ett sådant vis att den ger riktlinjer efter arrangörens önskemål samtidigt som den ger de tävlande frihet att undersöka uppgiften utifrån egna tankar och ambitioner.

Vid diskussion kring vilka förutsättningar som var viktigast för platsen och vad tävlingsuppgiften innefattade gav det sig vilka förutsättningar som var relevanta att beskriva i programmet.

Vi studerade även program från andra tävlingar och jämförde upplägg och innehåll med vårt program. Vi tittade främst på tävlingsprogrammet för tävlingen om en ny begravningsplats vid Järnafältet, då den berör ett område beläget intill vårt tävlingsområde. Delar av det material som där lämnades i program och bilagor var relevant även i Projekttävling Stockholmsporten.

Under formuleringen av programtexten pågick diskussioner om ordval och analys av meningar. Exempelvis funderade vi över innebörden av orden vision och mål och hur dessa ord kunde tolkas. Vi gjorde bedömningen att vision är friare mer i form av önskningar medan mål tolkades mer som måsten och valde att använda ordet vision i programmet. Ytterligare ett ord i fokus för diskussion var artefakt, någonting av människan skapat. I tävlingsuppgiften beskrev vi till en början att visionen var en artefakt, men frågan var om detta ord kunde bli allt för styrande för tävlingens resultat. Vidare förstod vi att det var viktigt att tänka över

användning av värdeord som intressant och spännande då denna typ av adjektiv både kunde stimulera och förvirra läsaren.

Problematik

Av de frågor och problem som fordrade extra diskussion under planeringen av tävlingen och framtagandet av tävlingsprogrammet valde jag att belysa tre frågor som var karaktäristiska för processen.

Tävlingsart

Till en början var tanken att tävlingen skulle rubriceras som idétävling då det som eftersträvades var idéer om en gestaltning av landskapet. Efter övervägande beslutades dock att rubricera tävlingen som projekttävling. Detta gjordes då formen idétävling inte gav tillåtelse att gå vidare med det vinnande förslaget utan en ny upphandling, vilket en projekttävling gav¹.

Tävlingsform

Tävlingens form diskuterades och tre varianter var uppe för förslag. Dessa beskrivs nedan utifrån det vi i arbetsgruppen bedömde som för- och nackdelar.

Inbjuden tävling med prekvalificering

En inbjuden tävling inleds med en prekvalificering där det är fritt att inkomma med en intresseanmälan. I intresseanmälan ska uppfyllelse av arrangören givna förutsättningar redovisas och lämnas in. Ett på förhand bestämt antal sökande väljs ut och bjuds in för att få tävla mot erhållande av ett arvode. Urvalet sker enligt i inbjudan beskrivna kriterier där bedömning av referensobjekt de sökande lämnar in ofta har en stor tyngd.

Fördelen med denna tävlingsvariant är att det totala antalet arbetstimmar som de tävlande lägger ner tillsammans på tävlingsarbetet begränsas då antalet tävlande begränsas. Arbetsbördan hos arrangören vid bedömning av inlämnade förslag minskar också med färre antal tävlande. En prekvalificering ger även arrangören en försäkran om att de tävlande är kvalificerade nog att utföra uppgiften efter att de bedömts i prekvalificeringen.

Nackdelen med denna tävlingstyp är att mindre etablerade företag eller personer riskerar att sorteras bort i prekvalificeringen då det är möjligt att dessa inte har lika många eller genomarbetade referensprojekt som mer etablerade företag har.

Allmän tävling av idétävlingsart

I en allmän tävling är det fritt för alla att inkomma med tävlingsförslag. I Projekttävling Stockholmsporten var den ursprungliga tanken att nivån vid en allmän tävling skulle vara på ett idémässigt stadium. Detta för att antalet arbetstimmar som de tävlande totalt lägger ner på tävlingen inte skulle bli alltför många. Genom jämförelse med andra tävlingar kunde arrangören vid val av denna tävlingsform vänta sig upp mot 150 stycken inlämnade tävlingsförslag.

Fördelen med denna tävlingsform är att alla kan delta och arrangören riskerar inte att missa någon okänd, mer oetablerad talang som med de kriterier en prekvalificering innebär riskerar att inte kunna kvalificera sig. Mängden förslag

¹ Katarina Nilsson, Sveriges Arkitekters tävlingservice, telefonsamtal, april 2010.

som kommer in innebär att arrangören kan få många goda idéer och har mycket att välja bland.

Nackdelen med denna tävlingsform är att det ofta höga deltagarantalet medför många oavlönade arbetstimmar nedlagda av de tävlande. Dessutom ökar arbetsmängden för arrangören. Antalet tävlingsförslag som ska bedömas blir många men framförallt ökar arbetsbördan under själva tävlingsfasen då det med många tävlande kan inkomma stora mängder frågor som måste besvaras och distribueras till alla tävlande. Ett högt deltagarantal ställer högre krav på tävlingsprogrammets utförlighet för att minimera utrymmet för oklarheter.

Tvästegstävling

En tvåstegstävling innebär en tävling i två steg där det första är en allmän tävling där det är fritt att inkomma med tävlingsförslag. Från steg ett får ett, av arrangören, på förhand bestämt antal tävlande gå vidare till steg två och genomföra ytterligare en tävling där tävlingsförslaget bearbetas och utvecklas och uppnår en ”färdigare” nivå.

För- och nackdelar i steg ett är detsamma som för en allmän tävling. I steg två är fördelarna liknande som i en tävling med prekvalificering, det ger arrangören ett kvitto på att de tävlande är kvalificerade nog att utföra uppgiften efter att de bedömts i steg ett. Arrangören får även en aning om av vad denne kan vänta sig för slutresultat då förslagen i steg två vidareutvecklas från steg ett. De slutgiltiga tävlingsförslagen i en tvåstegstävling är väl genomarbetade och kan i princip vara färdiga att användas.

Nackdelen med denna tävlingstyp är att tävlingsprocessen blir utdragen och kostsam. Arbetsbördan ökar hos arrangören då denna måste gå igenom två omgångar med frågor från de tävlande och två bedömningar av tävlingsförslagen.

Beslut

Alternativen allmän tävling och tvåstegstävling valdes båda bort på grund av den stora arbetsbördan hos arrangören och de tävlande. Valet föll på en inbjuden tävling föregången av en prekvalificering. Detta bedömdes, trots risken för att missa oetablerade talanger, som den lämpligaste tävlingsformen på inrådan av vice stadsarkitekten på Stockholms stad som hade tidigare erfarenheter av tävlingsarrangemang. Vid en inbjuden tävling med prekvalificering ansågs urvalskriterierna vid prekvalificeringen viktiga. Genom rimliga gränser för vilka krav som ställdes för inlämningen minskades risken för uteslutande av oetablerade talanger. I Projekttävling Stockholmsporten bestämdes exempelvis att även ej genomförda projekt skulle godtas som referensobjekt vid prekvalificeringen.

Tävlingsuppgiftens innehåll

Från början var det uttalat att Projekttävling Stockholmsporten fokuserade på en konstnärligt betonad landskapsgestaltning kring trafikplats Hjulsta. Strax innan dokument med inbjudan och underlag för intresseanmälan till prekvalificeringen skulle färdigställas uttryckte Stockholms stad tankar som tidigare inte framgått om att tävlingsuppgiften även skulle innefatta bebyggelse. Från Trafikverkets sida tolkade vi detta som att tävlingsuppgiften skulle innefatta gestaltning av ny bebyggelse och nya för platsen tänkbara verksamheter. Detta gav tävlingen en ny omfattning, vilket vi bedömde kunde medföra risken att byggnadsarkitektur tog fokus från landskapsgestaltningen och att tävlingen fick en annan målgrupp än

den tänkta. Det klarlades senare att det inte handlade om gestaltning utan endast om lokalisering av byggnader och nya verksamheter. Den huvudsakliga tävlingsuppgiften förändrades inte och tillägget löstes genom att några formuleringar skrevs om.

Orsaken till missförståndet var att flera aktörer med olika utgångspunkter var inblandade. Stadsbyggnadskontoret var huvudarrangör för tävlingen med ansvar för den fysiska planeringen i Stockholm, Stockholms konst representerade de konstnärliga intressena, Exploateringskontoret var markägare och Trafikkontoret var ansvarigt för skötseln av marken. Som ansvarig för det statliga vägnätet var Trafikverket ansvarigt för de vägmässiga aspekterna i anknötning till tävlingsområdet.

Slutsatsen var att det med flera inblandade aktörer är extra viktigt att tidigt i processen fastställa tävlingens syfte och innehåll.

Diskussion

Generellt för arkitektävlingar

Arkitektävlingar är ett sätt för en beställare att få in flera förslag med lösningar som ofta både är djärvare och mer genomarbetade än det förslag man fått om enbart en arkitekt gjort ett förslag. Min åsikt är att tävlingsformen tillåter arkitekten att tänka friare än vanligt eftersom det centrala i ett tävlingsförslag är att finna en stark och slagkraftig idé och arkitekten är inte lika styrd av beställarens krav. Tävlingsformen gynnar även en allmän debatt kring projekt och ger publicitet åt både projektet och deltagarna med sin massmediala genomslagskraft. Arbete med en tävling bidrar även till att stimulera medarbetarnas nytänkande och kreativitet. Detta kan ses som ett marknadsföringssätt för företaget, både gentemot potentiella uppdragsgivare och nya medarbetare.

Ett av de största motargumenten mot arkitektävlingar är de oavlönade arbetstimmar som läggs ner på alla tävlingsbidrag. Vid arrangerande av en tävling är det därför viktigt att se över tävlingsformen för att minimera timantalet, vilket exempelvis var vår mening med valet av en inbjuden tävling föregången av en prekvalificering i Projekttävling Stockholmsporten. Att företag väljer att delta i arkitektävlingar trots många oavlönade timmars arbete visar att det förmodligen inte i första hand är av ekonomiska skäl de väljer att ställa upp. I varje fall inte kortsiktigt, utan det måste finnas fler positiva effekter som följer med deltagandet. Troligen finns även en förväntan om att deltagande i en arkitektävling genom publicitet ska öka företagets attraktionskraft för nya uppdrag och på så vis långsiktigt stärka företaget ekonomiskt.

Fallstudie: Projekttävling Stockholmsporten

Min studie av processen fram till en arkitektävling visade att det inte alltid var möjligt att göra på det vis som var tänkt och önskvärt utan att kompromisser ibland var nödvändiga. Många saker spelade in för den vidare utvecklingen, som exempelvis regler för upphandlingsform, och gjorde att vissa val tvingades att anpassas till vad som i verkligheten var möjligt och mest praktiskt. I mitt

studerade fall innebar praktiska skäl att tävlingens art valdes till projekttävling. Detta fenomen var inte unik för processen i just denna fallstudie utan är typisk för många arbetsförlopp där en idé provas, utvärderas och omarbetas flera gånger innan det slutliga resultatet uppnås.

Ju längre processen pågick desto mer insåg jag att det inte alltid var möjligt att invänta svar från andra, utan för att få processen att fortskrida krävdes egen initiativ- och beslutsförmåga.

Jag vill påstå att programmets inledande del där tävlingsuppgiften och visioner klargjordes var programmets viktigaste och tyngsta del. Det var framförallt denna del som var tillgänglig för analys från de tävlandes sida. Martin Palmlund (2007, s.5) skriver att:

”Det är lätt att tro att uppgiften står tydligt formulerad under en rubrik i programmet. Till synes gör den ju det. Men detta att enbart finna uppgiften tillsammans med egna mål och ambitioner i ett omfattande program var till en början en stor del av arbetet.”

Citatet uttrycker vikten av de tävlandes möjlighet till att tyda uppgiften utifrån egna ambitioner på ett kreativt sätt. Utan denna möjlighet skulle variationsrikedomen bland de inlämnade tävlingsförslagen gå förlorad och således även en del av syftet med en arkitekttävling.

Måtten av frihet och begränsningar i en arkitekttävling påverkas även av vilket bakgrundsmaterial som lämnas och hur väl det överensstämmer med tävlingsuppgiftens omfattning. Alltför knapphändig information och en vagt formulerad tävlingsuppgift begränsar de tävlande informationsmässigt och ställer orimliga krav på dem. Samtidigt är en för stor informationsmängd också begränsande eftersom det ger de tävlande irrelevant merarbete, vilket stjäl tid som kunde ha använts till att utarbeta ett bättre förslag. Att lämna för mycket bakgrundsmaterial och en formulering av tävlingsuppgiften med en allt för snäv begränsning av frihetsgraderna inskränker de tävlandes möjligheter till att tänka själva. Martin Palmlund skriver i sitt examensarbete om ett tävlingsprogram han stött på där detaljeringsgraden var så hög att han tyckte det var svårt att förstå hur dokumentet skulle användas (Palmlund 2007). Detta exemplifierar att för mycket information kan försvåra för läsaren.

Formuleringar och ordval kan ha större betydelse än väntat då de tävlande förmodligen ingående analyserar programmet sökande efter lösningen på en gåta. Enstaka ord kan påverka tolkningen av tävlingsuppgiften och därmed ha betydelse för tävlingens resultat. Försiktigt användande av värdeord och visionära tankar tillåter de tävlande att själva ställa upp en målbild för det egna tävlingsförslaget. Ord som intressant och spännande kan till exempel ge läsaren otydliga signaler. Emellertid anser jag att det är orimligt att väga precis alla ord, utan det finns en gräns där tron på att varje ord har betydelse för tävlingsresultatet går till överdrift. Gällande ordval är det viktigt att fokus läggs på rätt delar av programmet då benägenheten till analys skiljer sig beroende av vilken typ av text det rör sig om. För beskrivningar av förutsättningar eller styrande parametrar som inte går att förändra, till exempel en framläggning av geotekniska fakta, kommer inte någon djupare textanalys att ske på samma vis som avseende beskrivningen av tävlingsuppgiften.

Programmets avslutande del innehållande tävlingstekniska bestämmelser ska inte lämna utrymme till tolkning, utan här ska klara besked ges om vad som gäller i tävlingen. Således kan sägas att denna del begränsar de tävlande. Jag vill

däremot påstå att en tydlighet i bestämmelserna skapar en frihet då de tävlande vet vad som gäller och inga bryderier kring detta behöver uppstå.

Utvärdering av metodik och eget lärande

Under den tid jag arbetade med arkitekttävlingar lärde jag mig mycket om tävlingsformen och processflödet kring arrangemanget. Mitt ursprungliga antagande beträffande att en generell studie av arkitekttävlingar skulle underlätta förståelsen för begreppet arkitekttävling och arbetet med fallstudien stämde väl. I min litteraturstudie framkom grunderna för en arkitekttävling men det var genom fallstudien den största kunskapsinhämtningen skedde då den gav mitt kandidatarbete ytterligare en dimension, nämligen verklighetsanknytning. Att jobba med ett verkligt projekt och befinna sig mitt i själva processen gav en fördjupad kunskap som enbart litteraturstudier inte kan ge, utan som erhålls genom erfarenhet av att uppleva och pröva själv. Kontakt och diskussioner med yrkesverksamma under arbetet med Projekttävling Stockholmsporten gav mig insyn i processens olika delar och var både stimulerande och lärorikt samt tränade mig i att uttrycka och resonera kring åsikter.

Arbetets två delar hjälpte varandra. Studien av generella frågor gav mig kunskap om arkitekttävlingar vilket underlättade fallstudien. Samtidigt underlättade fallstudien läsandet och förståelsen av det jag försökte ta till mig genom att jag kunde koppla det till projektet och sätta in det i ett sammanhang med konkreta fall. Därmed anser jag att den uppdelning av arbetet som jag gjorde var en mycket lyckad arbetsmetod.

Om jag, men den kunskap jag har idag, skulle genomföra en ny arkitekttävling skulle jag vara angelägen om att tävlingsuppgiften formulerades tydligt redan i ett tidigt skede för att undvika bekymmer liknande det jag beskrev beträffande problematiken kring den länge vagt formulerade tävlingsuppgiften.

Nya frågor som väckts

Vid arbetets avslutande, när tävlingsprogrammet var färdigställt och tävlingsstarten stod för dörren funderade jag på hur programmet skulle tas emot av de tävlande, hur tävlingen skulle gå och vad dess utgång skulle bli. Jag funderade också vidare på balansen mellan friheter och begränsningar de tävlande ges i en arkitekttävling – är det mätbart och skulle det gå att genomföra en undersökning efter avslutad tävling och fråga hur de tävlande upplevt saken?

Referenser

Textkällor

Backström, Mårten (2007). Debattartikel: Dags för ny slags tävling (Elektronisk). *Arkitekten*, januari 2007. PDF-format. Tillgänglig på:
<http://www.arkitekt.se/s28935> (2010-08-12)

Kjell, Esbjörn (2007). Examensarbete: *Arkitekturtävling, Europan 9 Tjörn*. Sveriges Lantbruksuniversitet. Alnarp.

Lagen om offentlig upphandling (2007). (SFS 2007:1091) Tillgänglig på
Notisums hemsida: <http://notisum.se/rnp/sls/lag/20071091.htm>, 2010-06-04

Nilsson, Katarina & Nordberg, Thomas (2007). Debattartikel, svar: Dags för ny slags tävling (Elektronisk). *Arkitekten*, januari 2007. PDF-format. Tillgänglig:
<http://www.arkitekt.se/s28935> (2010-08-12)

Palmlund, Martin (2007). Examensarbete: *Urban spaces and urban life in Örestad South – vägen genom ett gestaltungsförslag och fram till förslag*. Sveriges Lantbruksuniversitet. Alnarp.

Regeringskansliet (2009-09-15) Tillgänglig:
<http://www.sweden.gov.se/sb/d/108/a/130929> (2010-08-12)

Stockholms stad, Kyrkogårdsförvaltningen (2009) *Program för allmän tävling om en ny begravningsplats vid Järvaältet i Stockholm*. PDF-format.
Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/jarva09> (2010-08-12)

Sveriges Arkitekter (2010-04-20a). *Sveriges Arkitekter*. Tillgänglig:
<http://www.arkitekt.se/s4330> (2010-08-12)

Sveriges Arkitekter (2009-06-16b). *Sveriges Arkitekter informerar om Arkitekttävlingar och Sveriges Arkitekters tävlingsservice*. PDF-format.
Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/tavlingar/service> (2010-08-12)

Sveriges Arkitekter (2010-03-30c). *Sveriges Arkitekter informerar om Parallella uppdrag och Sveriges Arkitekters tävlingsservice*. PDF-format. Tillgänglig:
<http://www.arkitekt.se/upphandlingsservice> (2010-08-12)

Sveriges Arkitekter (2009-06-16d). *Tävlingsservice*. Tillgänglig:
<http://www.arkitekt.se/tavlingar/service> (2010-07-15)

Trafikverket (2010-06-09). *Snabbfakta om Trafikverket*. Tillgänglig:
<http://www.trafikverket.se/Om-Trafikverket/Trafikverket/Snabbfakta-om-Trafikverket/> (2010-08-06)

Trafikverket (2010-07-05) *E4 Förbifart Stockholm*. Tillgänglig:
<http://www.trafikverket.se/Privat/Projekt/Stockholm/Forbifart-stockholm/>
(2010-08-12)

*Tävlingsregler för svenska tävlingar inom arkitekternas, ingenjörernas och
konstnärernas verksamhetsfält*, (1998), tillgänglig:
<http://www.arkitekt.se/s12794> (2010-06-04)